

◆◆◆ TUZSON-BERCZELI TAMÁS

Szent László alakjának változásai a kora újkori történeti irodalomban

A premodern nemzetkép László-narratívái

BEVEZETÉS

Szent László alakja kiemelt jelentőséggel bír a kora újkor múltértelmezésében, mert nyolcadik királyunk a legnépszerűbb szent volt a krónikairódlomban, a néphagyományban és a liturgiában egyaránt, István tisztelete csak a 18. században érte utol.¹ László kutatása reneszánszát éli: Kerny Terézia számos tanulmányt írt középkori tiszteletéről, illetve ikonográfiájáról. Madas Edit a középkori, Szelestei N. László a barokk prédikációkkal, valamint a Bécsi Egyetem László-napi orációival foglalkozott. Tanulmányok jelentek meg az egyes beszédek részletesebb elemzésével Farkas Zsuzsanna Krisztina, Papp Kinga és Szörényi László tollából. Magyar Zoltán átfogó művelődéstörténeti vizsgálódást folytatott, kiemelt figyelmet szentelve a néphagyománynak. 2019-ben jelentős gyűjteményes kötet látott napvilágot *Szent László kora és kultusza* címmel.²

¹ SZÖRÉNYI László, *A Bécsi Egyetem magyar nemzetének, azaz a natio Hungaricának a 17. században tartott, Szent László tiszteletére elmondott beszédei*, in „In via eruditionis”. *Tanulmányok a 70 éves Imre Mihály tiszteletére* (szerk. Bitskey István et al.; Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2016) 80–89.

² KERNY Terézia, *László király ikonográfiája*, in *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon VI* (szerk. Kőszeghy Péter – Tamás Zsuzsanna; Budapest, Balassi, 2006) 411–453; Uő, *Szent László, „Erdély védőszentje” I. (Szent László tisztelete Erdélyben, 1556–1630)*, in *Uralkodók, királyi szentek. Válogatott ikonográfiai és kultusztörténeti tanulmányok* (szerk. Mikó Árpád; Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2018) 250–278; Uő, *Szent László és a magyar szentek tisztelete Dalmáciában I. Lajos uralkodása idején. História és historiográfia*, in *Uralkodók, királyi szentek...* 162–214; MADAS Edit, *Szent László, a bécsi egyetem magyar nációjának patrónusa. Bécsi egyetemi beszédek*, in *Arrabona Múzeumi Közlemények* (2008) 85–92; SZELESTEI N. László, *17. századi orációk és prédikációk Szent László királyról*, in *Tanulmányok a 17–18. századi magyarországi művelődésről* (szerk. uő; Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiségi Kutatócsoport, 2017) 163–177; Uő, *Prédikálás a 17. századi Magyarországon* (Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiségi Kutatócsoport, 2020); FARKAS Zsuzsanna Krisztina, *A bécsi egyetem Szent László-orációi a 17. században*, in *Gerundium* (2018) 2/11–38; PAPP Kin-

Munkámban Medgyesy S. Norbert írásához³ hasonlóan azt vizsgáltam, hogy a 15–17. századi szerzők mely eseményeket emelték ki Szent László életéből, azokat hogyan tállalták, illetve mely elemeket hagytak ki, milyennek akarták láttatni a királyt. Kutatási spektrumomba tartoznak a katolikus és protestáns szerzők, valamint az erdélyi fejedelmi udvarban alkotó történetírók, akárcsak a bécsi magyar natio diákjai által elmondott beszédek. Az adott szövegek elemzése révén azt vizsgáltam, milyen változások, hangsúlyeltolódások mutathatók ki László reprezentációjában, az uralkodó állandó vonásai (például a kor katolikus irodalmában végig megmaradó szentsége) mellett mit tekintettek kiemelendőnek, s a király példáján keresztül szeretném megragadni a premodern nemzeteszme múltértelmezését. A formai köztötségek (terjedelem) miatt az irodalmi palettáról csupán a krónikákat, valamint az ezeket befolyásoló szentélettrajzokat és beszédeket tekintettem át. A tárgyalt munkák kiválogatása során igyekeztem a nagyobb hatású műveket megvizsgálni, de a szelekció önkényes, a Lászlóval foglalkozó szerzők sorát tovább lehetne bővíteni, a kérdés további árnyalása újabb kutatásokat tesz szükségessé. Munkám felépítéséhez Tóth Gergely Szent Istvánról szóló monográfiája⁴ adott mintát, hasonló szellemben elemeztem az egyes szerzők munkáit, egyaránt kitérve katolikusokra és protestánsokra.

Az ábrázolások vizsgálatánál főként magukra a művekre támaszkodtam, ha rendelkezésemre állt, akkor a magyar fordításokat használtam, hiszen nem filológiai szempontból elemeztem őket. Főként a katolikus szerzők esetében azonban kénytelen voltam a latin eredetiből kiindulni, mert azoknak a mai napig nincs fordításuk, vagy csak részleges.

A KORA ÚJKORI LÁSZLÓ-KÉP KÖZÉPKORI ALAPJAI

A László-kép 16–17. századi változásainak tanulmányozásakor a korszakot megelőzően keletkezett műveket is tárgyalni kell. Elemzésüket az teszi szükségessé, hogy a későbbi szövegek szervesen kapcsolódtak hozzájuk, valamennyi későbbi szerző ezekre épített, így egyfajta alapnak, origónak lehet

ga, *Szent László-napi beszédek a bécsi egyetemen és Kálnoki Ádám Bellator pacificusa*, in „... sok punctumocskáknak öszveköttött láncza avagy kötele”: *A Res Litteraria Transylvaniae Vetust Irodalom- és Művelődéstörténeti Műhely fiatal kutatóinak tanulmányai* (szerk. uő; Kolozsvár, Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, 2016) 175–185; SZÖRÉNYI (lásd: 1. jegyzet); MAGYAR Zoltán, *Szent László a magyar művelődéstörténetben*, in *Korunk* (2016) 8/30–37; Uő, *Szent László középkori tisztelete*, in *Kortárs* (1995) 9/55.

³ MEDGYESY S. Norbert, *Szent László király alakja a magyarországi barokk irodalomban*, in *Szent László kora és kultusza* (szerk. Kerny Terézia – Mikó Árpád – Smohay András; Székesfehérvár, Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum, 2019) 43–69.

⁴ TÓTH Gergely, *Szent István, Szent Korona, államalapítás a protestáns történetírásban (16–18. század)* (Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2016).

őket tekinteni, a változásokat csak ezekhez a szövegekhez képest értelmezhetjük. A 16. század előtti művek közül Thuróczi János és Antonio Bonfini történeti művei, valamint a *Legenda Sancti Ladislai* tekinthető kiindulópontnak.

Thuróczi János (1435?–1489?) protonotárius *Chronica Hungarorum* című alkotása 1488-ban jelent meg Brünmben, majd Augsburgban. A mű első 129 fejezete (I. Károly haláláig) gyakorlatilag hűen követi a 14. századi krónikakompozíció szövegét,⁵ még ha történelemszemlélete alapvetően más is.⁶ Az Anjou-korban leginkább László harcos voltát hangsúlyozták, személye az udvari lovagi ideál egyik megtestesítője volt,⁷ így Thuróczi művébe is ez a szemlélet öröklődött. Legtöbbször valamilyen hadi esemény kapcsán tűnik fel László alakja, s a vele kapcsolatos történetek közül ezeket fejtette ki leg-hosszabban a szerző. Egy kunok elleni hadjárat említésekor, mikor Salamon és Géza oldalán vonult a csatába, egyedül Lászlónál emelte ki, hogy – sebesülése ellenére – hány ellenséges katonát ölt meg, míg a másik két vezérnél csak azt említette, hogy előretörték. A mogyoródi csata leírásánál – noha bátyja, Géza volt a rangidős – László lovagolt körbe a katonák buzdítására. A Kapolcs kun vezér ellen folytatott küzdelemben így szólt katonáihoz: „Jobb nekem meghalnom veletek, mint feleségünket és fiainkat fogságban látnom.”⁸ Ezt követően pedig elsőként rontott az ellenséges táborra. Egy másik kun támadás alkalmával – bevett történetírói fordulattal élve – az ellenséges sereg vezérét, Ákost ő maga szúrta le. Nem ennyire részletesen, de több katonai eseményt is megemlégett, így a ruténok, a lengyelek és a csehek elleni hadjáratokat, valamint Horvátország és Dalmácia meghódítását is.

Amellett, hogy vitéz katonaként jelent meg, a harcban megmutatkozó jellemvonásai tökéletesen megfeleltek a miles Christi ideának. Thuróczi kiemelte, hogy László az országba betörő kunok és besenyők ellen nemcsak mint külső ellenség, hanem mint pogányok ellen is küzdött.⁹ Az ütközetek előtt már kora hajnalban felkelt, magához vette az Oltáriszentséget, több csata mezején is fogadalmat tett, hogy győzelem esetén templomot emel, Kapolcs legyőzése után pedig így szólt katonáihoz: „Ne öljük meg ezeket az

⁵ THURÓCZI János, *A magyarok krónikája* – ROGERIUS MESTER, *Síralmas ének* (Budapest, Osiris, 2001) 457.

⁶ MÁLYUSZ Elemér, *A Thuróczi-krónika és forrásai* (Tudománytörténeti tanulmányok 5) (Budapest, Akadémiai, 1967) 145.

⁷ KERNY, *Szent László és a magyar szentek...*; JANKOVICS Marcell, *Szent László tisztelete*, in *Magyar Művészet* (2017) 4/129–137; MAGYAR, *Szent László a magyar művelődéstörténetben*.

⁸ THURÓCZI 127.

⁹ László ebbéli feltűnését, a pogányok ellen való hadakozását utánozta I. (Nagy) Lajos is balkáni hadjáratai során, így nem lehet véletlen ennek hangsúlyozása a Thuróczi-krónika fő forrásának számító *Képes Krónikában* sem, ami átöröklődött a 15. század végi szövegbe is. MAGYAR, *Szent László a magyar művelődéstörténetben* 33.

embereket, hanem fogjuk el őket, és ha megtérnek, éljenek!”¹⁰ A szöveg kiemelte, mennyire nagy örömmel fogadta László az eléje járuló angol, francia, hispán és normann lovagokat, akik az első keresztes hadjárat vezetésére kérték fel, hogy küzdjön a Szent Sír felszabadításáért. Érdeemes azonban megjegyezni, hogy a többi katonai cselekedethez képest ebben az eléggé szélszavú jelenetben csúcsosodik ki a király miles Christi mivolta, noha az egész esemény csak az írói fantázia szüleménye.¹¹

Hadi cselekedetei mellett megjelenik buzgó személyes hite is, valamint annak hangsúlyozása, hogy kedves Isten előtt, egyfajta kiválasztott. A szöveg megemlíti óbudai, váradi és váci egyházalapításait, megtudjuk, hogy hite Géza kemeji veresége után is töretlen maradt, s azzal vigasztalta seregét veszített bátyját, hogy bízson Isten kegyelmében, majd az Úr győzelemre vezet. A mogyoródi csata előtt páncélzatban földre borulva ugyancsak Isten kegyelmét kérte. A szerző kortársai szájába többször adott olyan mondatokat, amelyek megerősítették László Istenhez közel álló, az égi jeleket értő személyiségét. Példákon keresztül mutatta be e kivételes istenkapcsolatot. A mogyoródi csata előtt Lászlónak látomása volt – miszerint Géza fejére két angyal felhelyezte a koronát –, ezzel jövendölte meg a győzelmet. A diadal után Vácot találoztak Gézával, s egy szarvast láttak meg, agancsaiban égő gyertyákkal. Géza a látomás jelentéséről öccsét kérdezte, aki meg is fejtette: nem szarvast, hanem angyalt láttak, és ott kell székesegyházat emelni, ahol az a Dunába ugrott. Pozsony ostromakor a Salamon elleni párbajnál pedig angyalok jelentek meg László feje felett, akik tüzes kardokkal védték.

A történetekből kiderül, hogy családjával, embertársaival is jámbor, önzetlen és együtt érző volt: Mogyoródnál úgy segített megóvni bátyját, hogy helyet és címert cserélt vele, így ő fogta fel Salamon rohamát. A győzelem után az ellenség halottjait szemlélve keserves sírásra fakadt és haját tépte, mert sajnálta a kiontott magyar vért. A krónika Horvátország meghódítását is úgy jelenítette meg, hogy a hadjáratral a nővérén esett jogtalanságokat torolta meg; Salamon börtönbe zárását pedig azzal indokolta, hogy fogságba vetése segített a koronáját veszített unokatestvér dühének lecsillapításában,

¹⁰ THURÓCZI 127.

¹¹ A szerzőt nem zavarta az időbeli pontatlanság: László 1095. július 29-én hunyt el, míg a keresztes hadjárat meghirdetéséről nevezetes clermont-i zsinatot II. (Boldog) Orbán pápa (1088–1099) csak ugyanazon év november 18–28. között tartotta meg. Nem csak ennél a jelentélmél lehet felfedezni időbeli anomáliát. Közvetlenül a keresztes hadjárat leírása előtt megemlíti, hogy „amikor a római császár meghalt” (THURÓCZI 128–129), a német hercegek egyhangúlag Lászlót kérték fel a császárságra. László uralkodása alatt azonban egy német-római császár sem hunyt el: III. Henrik még 1056-ban, IV. Henrik pedig csak 1105-ben halt meg. A szerző esetleg Salmi Hermann német ellenkirály halálához (1088) vagy IV. Henrik császárra koronázásához (1084) köthette az eseményt. Mindazonáltal a császárság Lászlónak való felajánlását egyetlen nyugati forrás sem erősíti meg, inkább drámai elemként funkcionál a szövegben: azt mutatja be, hogy a király nem esett a hybris bűnébe, megelégedett ősei országával.

miközben a király búsult és folyton imádkozott érte, mondván, „ha Salamon megtért volna, valóban visszaadta volna neki teljes egészében a királyságot, magának a hercegséget választotta volna”.¹² Ugyanez a szerénység ismétlődött meg, mikor a magyar nemesek egész sokasága ment hozzá, hogy uralkodásra kényszerítsék, mint legalkalmasabbat:

Mindnyáján tudták ugyanis, hogy az erények teljessége ékesíti őt, hitében katolikus, kegyességében kiváló, adakozásban bőkezű, jótékonyágban kiemelkedő. [...] És bár a magyarok – akarata ellenére – királlyá választották őt, sohasem tette fejére a koronát, mert inkább a mennyei koronát óhajtott, mint a földit. [...] Miután pedig isteni rendelésből átvette az ország kormányzását, nem a mulandó és átmeneti világi dicsőséget, hanem a mennyei hazát és az isteni dicsőséget igyekezett kiérdemelni szívének minden szenvedélyével. [...] Vigasza volt a meggyötörteknek, támasza az elnyomottaknak, kegyes atyja az árváknak.¹³

A *Chronica Hungarorum* egyfajta hídszerepet játszott a László-kép alakulásában: már a reneszánsz idején íródott, de szemlélete még középkori volt. A századokkal korábban keletkezett szöveg átmentése, átemelése az egész műre jellemző, így nem csoda, hogy nem nyerte el Hunyadi Mátyás tetszését, aki ezért egy itáliai történétíró, Antonio Bonfini (1427/1434–1502) kért fel egy modern szemléletű história írására. Bonfini *Rerum Hungaricarum decades*¹⁴ című alkotása az addigi magyar történetírás legnagyobb vállalása volt, mind terjedelmét, mind stílusát tekintve.¹⁵ A „tizedek” fő forrása Thuróczi *Chronicája* volt, ám annak szövegét egyéb források bevonásával bővítette – többek között felhasználta Petrus Ransanus *Epithoma rerum Hungararum* című művét¹⁶ és az alább tárgyalásra kerülő László-legendát is.¹⁷

A szent király alakjában továbbra is kiváló katona mivolta volt a leghangsúlyosabb elem, ugyanakkor Bonfini nagyobb figyelmet szentelt az „isteni László” személyiségének. Ehhez tökéletes keretet biztosított az ókori római szerzőktől eltanult szerkezet: az események folyását a szereplők monológjai szakítják meg. Természetesen ezek a szónoklatok nem rendelkeznek történelmi hitelességgel, mégis hasznosak: könnyen megállapítható, hogy szerzőjük hogyan viszonyult alakjaihoz, milyen tulajdonságokat kívánt megmutatni belőlük, ezáltal lehetősége nyílt figuráinak jellemét árnyalni. A mogyoródi csatát ugyan Géza vezette, mégis Lászlót tüntette fel az esemény

¹² THURÓCZI 125.

¹³ Uo. 123–124.

¹⁴ BONFINI, Antonio, *A magyar történelem tizedei* (ford. Kulcsár Péter; Budapest, Balassi, 1995).

¹⁵ KRISTÓ Gyula, *Magyar historiográfia I: Történetírás a középkori Magyarországon* (Budapest, Osiris, 2002) 118–119.

¹⁶ RANSANUS, Petrus, *A magyarok történetének rövid foglalata* (Millenniumi magyar történelem) (Budapest, Osiris, 1999).

¹⁷ BOROSSAY Katalin, *Tarnóczy István Szent László-életrajza metszetábrázolásainak szöveges forrásai*, in *Szent László kora és kultusza* 102–157.

főszereplőjeként – alakja így elhalványította idősebb testvéréét: ő a hős és a legyőzhetetlen –, úgy lelkesítette katonáit, hogy a magyar nemzetet akarja megszabadítani a német szolgaságtól.¹⁸

Lovagiassága mellett Bonfini művében nagyobb súllyal jelent meg élet-szentsége, mint a *Chronicában*, rendszeres építetönja az „isteni”, vagy éppen a „legszentebb király”. Míg Thuróczinál elsősorban azért vágtatott László a hajadont elrabló kun vitéz után, mert úgy gondolta, hogy az a váradi püspök lányát ragadta el, addig itt már egyetemesebb értékek nevében, a „szent ártatlanság pártfogójaként” cselekedett.¹⁹ A szerző részletesen beszámolt István és Imre szentté avatásának körülményeiről is, majd László halálának tárgyalásakor kiemelte, hogy végrendeletében minden magyarországi egyházat megjutalmazott. Szent voltát Géza expliciten ki is mondta, amikor öccse megpillantotta az angyalok tartotta koronát, s így szólt öccséhez: „Ezt a látomást, amely csak a te szemed előtt mutatkozott meg, mert jámborságod és vallásosságod téged az isteni akarat legbiztosabb ismerőjévé tesz...”²⁰ A király halálát követő csodák közül megismerhetjük annak a szekérnek a történetét, amely László testét magától vitte Váradra, vagy a sírjánál történt gyógyulásokat és azt a legendát, amely szerint egy hadjárat alkalmával hite segítségével, imája hatására éhező seregének élelmet adott az Úr: marhákat és juhokat vezetett elébük. Emberségességét jól példázza a mogyoródi csatát követően az elesettek között járkálva mondott monológja, amelyben mintegy alter Christusként így fejezte ki fájdalmát:

Én magamat másoknál is boldogtalanabbnak mondhatom, hiszen én az isten szolgálatára születtem és rendeltettem, melytől visszatarat a testvéri szeretet és az államérdek. Bár csak meghalhattam volna mindnyájuk helyett, és feláldozhattam volna a fejemet a közjóért, és én szenvedhettem volna halálbüntetést mindnyájuk vétkeiért!²¹

Érdemes néhány szót szólni a vizsgált szövegek közül legrégebben, a 12–13. század körül íródott Szent László-legendáról (*Legenda Sancti Ladislai*) is.²² Ez ugyan nem közvetlenül hatott a kora újkori szerzők munkásságára, de

¹⁸ BONFINI 1015–1016. Mátyás a művet propagandisztikus célokra kívánta felhasználni kül- és belpolitikában egyaránt. Ezzel fia, Corvin János hatalmi törekvéseit támogatta a császári trónnal szemben. Halála után II. Ulászló a Habsburg–Jagelló házassági szerződésig szintén támogatta Bonfini politikai üzenetének átadásában, a két dinasztia kibékülését követően azonban a mű feledésbe merült. Az ország három részre szakadása után jelent meg ismét a historikusok látóterében, ám ekkorra már elvesztette politikai töltetének nagy részét. Ez és az ehhez hasonló jelenetek mindazonáltal táptalajt adtak annak a 17. századi jelenségnek, amely Lászlót Habsburg-ellenes hungarus tudatú szentként mutatta be.

¹⁹ Uo. 294.

²⁰ Uo. 304.

²¹ Uo. 306.

²² *Árpád-kori legendák és intelmek. Szentek a magyar középkorból I* (Millenniumi magyar történelem) (szerk. Érszegi Géza; Budapest, Osiris, 2001) 89–97.

Bonfini művébe beépülve mégiscsak megjelentek elemei. Az ismeretlen szerző nem a harcos király képét emelte ki, hanem a jámbor hőst, s elsősorban nem is életéről, hanem csodáiról érkezett. Az uralkodó alakját toposz jellegűen, a hagiografikus irodalom sémáit használva (testi erő, magasság), valamint az uralkodói idoneitást hangsúlyozva festette meg.²³ A legenda hat csodát említ: ájtatosság közbeni levegőbe emelkedését, éhező seregének jólakadását imája által, a Váradra magától menő szekér történetét, az eltulajdonított ezüstkál fölötti igazságtétel esetét, a dohos sírt szidó ember nyomorúságát, akinek hátrafordult a feje, míg bocsánatot nem kért, végül azt, amikor szentté avatásakor a testét őrző templom fölött két órán át lehetett látni nappal egy csillagot. Életéből a jeruzsálemi hadjárat tervét – valószínűleg innen eredt e történetnek a hagyományozása –, valamint az általa felügyelt szentté avatásokat emelte ki.

PROTESTÁNS SZÖVEGEK A 16–17. SZÁZADBAN

A 16. század második felének protestáns krónikaiban László – annak ellenére, hogy szent – nem feltétlenül jelent meg negatív színben: Farkas András (?–1531 után) *Chronica de introductione Scytarum in Vngariam et Iudeorum de Aegypto* (1538) című művében még „dicső szent László”-ként említette.²⁴ A morózusabb hangvételű szövegeknek sem László személyével, illetve cselekedeteivel szemben volt elsősorban ellenvetése, sokkal inkább az alakja köré szőtt kultusszal. Szkhárosi Horvát András (?–1549 után) első kézből tapasztalhatta meg a László sírjánál kialakult zarándokközpont buzgó légkörét – hiszen mielőtt protestáns prédikátornak állt volna, váradi ferences szerzetes volt²⁵ –, ezért aztán *Panasza Krisztusnak, hogy ellene támadnak ez világiak* című alkotásában éles kritikákat fogalmazott meg.²⁶ Bencédi Székely István (1505–1565), az első magyar nyelvű történeti mű szerzője még ennél is tovább ment. *Krónika ez világnak jeles dolgairól* (1559) című chronologiconjának fő forrása Thuróczi volt, de ihletadójánál hidegebb, szenvtelenebb közlési mód jellemezte, a dramatizálást teljesen elhagyta. Művében László már nem volt egyértelműen pozitív alakja a magyar történelemnek. Noha megemlítette számos dicső hadjáratát, soraiból olybá tűnik, hogy a ki-

²³ KERNY, *László király ikonográfiája* 411.

²⁴ FARKAS András, *Az zsidó és magyar nemzetről*, in *Régi Magyar Költők Tára* (továbbiakban: RMKT) II: *XVI. századbeli magyar költők művei. 1527–1546* (Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1880) 19.

²⁵ VARGA József, *Szkhárosi Horvát András*, in *Irodalomtörténet* (1955) 3/268–304.

²⁶ RMKT II, 221–227; BALÁZS Mihály, *A korai reformáció irodalmi eszköztára Magyarországon*, in *Magyar irodalomtörténet 2020–2021*, <https://f-book.com/mi/index.php?chapter=0502BALA> AKOR (2022.04.13.).

rály vesztett lovagságából: a kun vitézzel folytatott küzdelemben a pogány harcos felértékelődött: azt emelte ki a leányrablással kapcsolatban, hogy László hátulról támadt, a kun pedig nem leesett, hanem leugrott lováról, méghozzá azért, hogy szemtől szembe vívhasanak meg egymással.²⁷ László kultuszát élesen ostromozta, váradi sírjáról a következőképp emlékezett meg: „Kinek az ő teste mind e napiglan ott vagyon, a papoknak, nagy kereszködésekre, és istennek bosszuságára.”²⁸

Székelly műve világkrónika, amely a teremtéstől taglalja az eseményeket, így műfaja értelemszerűen nem nyújtott lehetőséget egy-egy karakter bővebb kifejtésére. Sokkal izgalmasabb Heltai Gáspár (16. század eleje–1574?) *Krónika az magyaroknak viselt dolgairól* (1575) című alkotásának vizsgálata.²⁹ Ahogy Gyenis Vilmos kiemelte, nem „témái izzanak”, hanem elsősorban unikális, élőbeszédben gyökerező stílusa, előadásmódja miatt fontos szerző.³⁰ Fő forrása Antonio Bonfini volt, az itáliai humanistától azonban csak az eseményanyagot vette át, amit saját írói fantáziájával egészített ki, úgy téve, mintha „többet tudna forrásánál”. Nem a történetírói oknyomozó munka érdekelte: az Árpád-kort kizárólag Bonfini szövegéből rekonstruálta, az adatokat arra használta, hogy erkölcsi példázatok faragjon belőlük, főként a történet elmesélésére és a tanulságok levonására összpontosított.³¹ Protestáns szerző lévén Bonfini elbeszéléséből kihagyta a László király szentségéről szóló legendai elemeket. A krónika műfájában először érhetünk tetten egy újfajta László-képet: a legendai elemektől megfosztott uralkodó alakját, akit elsősorban erkölcsös, Istennek tetsző életet élő uralkodóként ismerhetünk meg. A vallási elemek előtérbe kerülésével lovagiasága – noha hadi tettei nem maradnak ki – háttérbe szorult.

Heltai ugyan megemlíttette, hogy a kerlési csatában László támadt elsőként, és sebesülése ellenére is harcolt az ellenséggel, alakja mégsem emelkedett a hadjárat vezetői, Salamon és Géza fölé. A királlyá választása utáni kun harcokban nem jelentős stratégaként tűnik fel: győzelmeit annak köszönhetette, hogy a magyar rabok kiszabadultak fogságukból, és két tűz közé zárták az ellenséget. László inkább csitító volt, megakadályozta, hogy minden ellenséget levágjanak, hiszen jó keresztényt lehet belőlük nevelni. Nem egyszerű lovagként jelenik meg, hanem királyi fenségként. Heltai az Ákos

²⁷ „Kit á herczeg hatul á hellebardal erdekni kezdte”: SZÉKELY István, *Chronica ez vilagnak yeles dolgairól* (RMK I.38) (Krakkó, Striakoviai Lázár, 1559) 337, https://library.hungaricana.hu/hu/view/RMK_I_0038-RM_I_4r_0026/?pg=8&layout=s (2022.04.13.).

²⁸ Uo. 341.

²⁹ HELTAI Gáspár, *Krónika az magyaroknak dolgairól* (Budapest, Magyar Helikon, 1981).

³⁰ GYENIS Vilmos, *Heltai Gáspár és Krónikája 400 év távlatában*, in *Irodalomtörténet* (1975) 395–406.

³¹ NEMESKÜRTY István, *Heltai Gáspár Magyar Krónikája, mint szépprózánk becses darabja*, in *Irodalomtörténeti Közlemények* (1963) 2/125–140.

elleni küzdelemből azt emelte ki, hogy jeles lovagokat gyűjtött, népfelkelést hirdetett a városokban és falvakban. Fontosnak vélte hangsúlyozni, hogy nem egyéni virtus döntött a harcokban, a királynak kiváló sereget kellett szerveznie maga mellé – ugyanakkor megmaradt az az archaikus kép, miszerint a harc hevében személyesen ő ölte meg Ákost.

Lovagi mivoltának csökkenésével párhuzamosan a király más tulajdonságai kerültek előtérbe, például jámborsága. A *Képes krónikából* eredeztethető hagyomány nyomán a műben megjelentek a váci események: a herceg látta az angyalokat, ahogyan bátyja fejére helyezték a koronát, később pedig említésre került az égő gyertyákat viselő szarvas mondája is. E történetekben László alakja a korábbiakhoz képest kevésbé profetikusan jelenik meg. A szarvasnál az isteni jel felismeréséhez nem kapcsolódik kiválasztottságának méltatása, Géza nem érezte úgy, hogy Lászlót kell kérdeznie a megfajtához, azt a herceg csupán magától jegyezte meg. A korona-látomásnál ugyanez figyelhető meg: míg a középkori szövegekben Géza úgy fogadta László szavait, mint kinyilatkoztatást, addig itt ekképp reagált: „László öcsém! Ha a te álmod igaz leszén...”³² – megjelenik egyfajta feltételeesség. Heltai háttérbe szorította azt a képzetet, miszerint Lászlót egyenesen Isten vezetné, „krisztusi” lenne, s inkább egy erényes és ájtatos ember képét festette le. Jellemét árnyalta is, hiszen nem lehet Isten akaratának földi közvetítője az, aki az egyenes szándékkal eléje járulót elfogja, mint tette László.³³

Az isteni kiválasztottságú, elvont ideálként feltűnő László helyét egy olyan alak vette át, akit emberi léptékű példaképként lehet állítani a kor hallgatósága elé: a csatamezőn megsíratta az ellenséget, ájtatos volt, vagyonából számos monostort, káptalant alapított, életét nem a testi kívánságok szerint élte, rendszeresen látogatta a miséket, bensőségesen imádkozott. Minden tekintetben ellentétben állt Salomonnal: míg László kegyes és hitében erős, Salamon a világi és vitéz ember toposzával tűnt fel. Lászlót királlyá választásakor Heltainál nem egyhangúlag emelték trónra az ország előkelői, mint Bonfininél, hanem a nemesek Salamont szerették volna királynak, László az

³² HELTAI 121.

³³ „Annak utánna, hogy az országban valami új veszedelem ne támadna, az urak könyörgének László királynak, hogy megbékélnek a Salomon királlyal. Végre reabírták, és úgy békéllék meg velle, hogy minden esztendőben akarna Magyarországból Salomonnak királyi kölcséget adni, de hogy Magyarországba ne jőne, és hogy ahhoz semmi szava lönne. Szegény Salomon király engede a békességnek, és kéré László királyt, hogy méltótatnék szömbe velle lönni. László király megígéré, hogy Mosonnál szömbe akarna velle lönni. Mikoron oda egybegyűltenek volna, László király alattomba megfogató Salomon királyt, és Vissegrád várába viteté, és ott a tömlecebe téteté, és melléje vettete egy Bod embert is, ki gonosztévő úr vala”: uo. 126–127. Ez a történet Bonfininél úgy jelent meg, hogy Salamon még ekkor is szervezkedett László ellen, csapdát akart állítani, de a szent király éberebb volt, időben leleplezték az árulást. Heltainál Salamon már hajlik a békére, de Lászlót ez nem nyugtatja meg, inkább hamarabb lecsap rokonára, mielőtt annak megfordulhatna fejében az újabb ellenszegülés.

érsekek és püspökök támogatásából lett uralkodó, s ezt bőkezű adományozással hálálta meg később. Ennél a résznél jelent meg a műben a „kötelező” katolicizmuskritika: László a papok kérésére nyilvánította ereklivé István testét. Heltai a szentté avatások említésekor is a korrupciót emeli ki: „Ez [László] sok pénst, drága ajándékokat küldö Rómába a pápának, úgy küldö a pápa búcsús leveleket Magyarországbán.”³⁴ A szentisztelet eltévelyedés, csak nyereszkesedésre szolgál, nem csoda, hogy a műből kimaradt László kultusza és a legendai hagyomány. (László szentté avatásáról nem tesz bővebb említést a szöveg, igaz, nem is rejti el, Istvánt, Imrét és Lászlót is szentnek nevezi.) Az a tény azonban, hogy Heltai a szerény és kegyes uralkodó képét hangsúlyozta egy krónikában a hős lovaggal szemben, alapvető újítást jelent.

Különleges helyet foglal el a protestáns szerzők sorában Révay Péter (1568–1622). Az evangélikus koronaőr egész életén át hűséges maradt a Habsburg-házhoz, s írásai tökéletesen illettek a katolikus múltfelfogásba.³⁵ Két fontos művet írt a Szent Koronáról. Az első az alig százoldalas *Commentarius* (1613), a második a nyolcszor terjedelmesebb átdolgozott változat, a *Monarchia* volt, amely csak halála után, 1659-ben jelent meg. A két mű felépítése alapvetően különbözik. A *Commentarius* egy koronátörténet, a Szent Koronát helyezte az ország történetének középpontjába, míg a *Monarchiában* csak mozaikszerűen tűnik fel a korona szerepe.³⁶

A *Commentarius* ugyan jól illeszkedik a katolikus történetírói hagyományba, mégsem lehet azt mondani, hogy szerzője feladta volna hitelveit, megalkudott volna, hiszen kitűnik protestáns szellemisége: nem írt László csodáiról, sem a szentté avatásokról. Révaynál László és bátyja, Géza az eszményi uralkodó megtestesítőiként tűnnek fel. Ennek oka a mű keletkezési körülményeiben keresendő: Salamon és a hercegek viszályát allegóriaként használta Rudolf király és Mátyás főherceg, a későbbi II. Mátyás küzdelmére.³⁷ László mint „Isten kedveltje” jelenik meg, ő volt a beavatott, aki látomásában megértette, hogy az Úr is mellettük áll Salamonnal szemben. Ré-

³⁴ Uo. 102–103.

³⁵ TÓTH, *Szent István...* 44–45.

³⁶ TÓTH Gergely, *Lutheránus országtörténet újszoitikus keretben. Révai Péter Monarchiája*, in *Clio inter arma. Tanulmányok a 16–18. századi magyarországi történetírásról* (szerk. uő; Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2014) 117–146.

³⁷ Salamon megfeleltethető Rudolf királynak, aki bár törvényes koronás fő, idegen sereggel vonult az ország ellen. Mivel ezzel megsértette a koronát, méltatlanná vált viselésére. Mátyás főherceg pedig Lászlóként tűnt fel: nem a saját jóléte, hanem az ország iránti felelősség miatt viselt hadat, sokáig nem is koronáztatta meg magát (Mátyás egyfajta kormányzóként igazgatta a Magyar Királyságot). László hatalomra kerülése után Salamon még sokáig gondot okozott számára, mint ahogyan Mátyásnak is Rudolf, egészen 1612-es haláláig. TESZELSZKY, Kees, *Az ismeretlen korona. Jelentések, szimbólumok és nemzeti identitás* (Pannonhalma, Bencés Kiadó és Terjesztő Kft., 2009) 242–244.

vaynál – akinek Thuróczi és Bonfini voltak a forrásai – a királlyá választás ismét az előkelők egybehangzó felkéréseként tűnik fel. László azonban szerénységből állhatatosan visszautasította a méltóságot és a fejéket is, majd végül a korona iránt érzett tiszteletből csak a hercegi és kormányzói tisztséget vállalta az ország érdekében, hiszen úgy gondolta, a „királyi méltóság teljessége nem a trónon, hanem jeles és dicséretes tettekben található”.³⁸ László egyfajta exemplumként is szolgált: Révay arra irányította a figyelmet, hogy hogyan kormányozta az országot, s mi az, amit elvárt II. Mátyástól is.³⁹ László azért volt eszményi uralkodó, mert „teljes kegyelettel és valóságossággal ápolta, tisztelte a Koronát”,⁴⁰ és páratlan szerénysége, valamint jámborsága hozta meg számára a dicsőséget. A szöveg érdekes módon azt hangsúlyozza, hogy László vér nélkül szerezte meg Dalmáciát és Horvátországot, holott Dalmácia hódoltatására a valóságban egy kun betörés miatt nem volt lehetősége, Horvátországban pedig egészen 1097-ig elhúzódtak a harcok, miután Svačić Pétert a horvát előkelők ellenkirállyá választották.

A *Monarchia* megírásakor (1619 és 1622 között) alapvetően más volt a környezet: ekkor már a protestánsüldöző II. Ferdinánd ült a trónon, egy ex-jezsuita, Pázmány Péter volt az esztergomi érsek, dúlt a harmincéves háború. Magának Révaynak is menekítenie kellett a koronát Bethlen Gábor hadai elől. A koronaőr nem távolodott el a Habsburg-családtól, de élete végére megkeseredett, művében intések sorát címezi uralkodójához: ne lépje túl hatáskörét, tartsa be a törvényeket, és ne legyen kegyetlen. Határozott páraelenesség tűnik fel soraiban. A Lászlóról szóló történetekben nem történt számottevő változás, megmaradt ugyanaz a szemlélet, igaz, egyes elemeket részletesebben tárgyal, mint a *Commentarius*ban.

A kiemelt jelenetek szempontjából Révay jelentős újító. A kerlési csatát egyáltalán nem részletezte, Salamon és a hercegek viszályából pedig csak László koronálatomását emelte ki (a küzdelmet eldöntő mogyoródi csatát meg sem említette). Ahogyan a *Commentarius*ban, itt is fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy Géza isteni akaratból lett király. Míg azonban a *Commentarius* csak annyiban emelte ki László személyét, hogy az „Isten kedveltje” jelzöt rakta neve mellé, itt már azt is megjegyezte, hogy Géza semmit sem látott a jelenésből.⁴¹ Az unokatestvérek viszályát csak szűkszavúan és utalásszerűen említette. László továbbra is mintaszerű uralkodó, szerény és

³⁸ Révay Péter Turóc vármegyei főispán rövid emlékirata Magyarország több mint 600 éve tündöklő Szent Koronájának eredetéről, jeles és győzedelmes voltáról, sorsáról, in *A korona kilenc évszázada* (szerk. Katona Tamás; Budapest, Magyar Helikon, 1979) 305.

³⁹ TESZELSZKY 243.

⁴⁰ Révay Péter Turóc... 305.

⁴¹ „A nagy csoda nagyságától elámulva – miközben fivére [Géza] semmit sem látott”: RÉVAY Péter, *A Magyar Királyság Birodalmáról és Szent Koronájáról szóló hét század I* (Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021) 287.

kegyes.⁴² A korábbi krónikáktól eltérően kifejezetten részletesen tárgyalta Horvátország megszerzését, valamint a császári korona felajánlását. Leírta, hogy Zvonimir horvát király feleségére, László nővérére, Ilonára hagyta a trónt, aki a király halála után nem akart ismét férjhez menni, mire ellenségei cselszövő módon rátámadtak. Ilona erre felkérte Lászlót, hogy harcos pajzsként védje elhatárolását, így a király testvéri kötelességből csatolta Horvátországot a Magyar Koronához. A császári trónra való meghívást IV. Henrik halálával kapcsolta össze, noha Henrik László után tizenegy évvel halt meg. A szerző maga is megjegyezte, hogy a krónikák nem tesznek említést arról, hogy a fejedelmek miért külhonból hívtak császárt, hiszen Henriknek volt örököse. Ő maga ezt (V.) Henrik méltatlanságával magyarázta, s nem vonta kétségbe a történetet.

Révay László uralkodását békés, nyugodt időszaknak jellemezte, melynek fő ismérve az volt, hogy az uralkodó és uralma „kedves volt” Isten előtt. A külső ellenségeket (kunok) legyőzte, akárcsak Salamont, a Szent Koronát pedig tiszteletben tartotta. A róla szóló fejezet végén már bölcs tanító uralkodóként ábrázolta.⁴³

LÁSZLÓ ALAKJÁNAK AKTUALIZÁLÁSA

Szent László nagyváradi sírja már a 13. századtól fontos zarándokközpont volt, s ahogy az 1550-ben megjelent *Várad regestrumban*⁴⁴ is megörökítették, sírjánál istenítéleteket tartottak.⁴⁵ Az 1390-es években készült el a Kolozsvári testvérek Lászlót ábrázoló bronz lovasszobra, melyről azt tartotta a néphagyomány, hogy addig nem pusztítja az ellenség Váradot, míg az áll.⁴⁶

⁴² Révay itt az eredeti latin szövegben a *pietas* szót használja, fontos azonban különbséget tenni a „barokk *pietas*” és a szó eredeti jelentése között. A barokk kori katolikus *pietas* egy isteni erény, amit imádság és felebaráti szeretet, illetve a szentségek rendszeres vétele révén lehet elérni. Ezzel szemben az ókori szövegek – legyen az Cicero, Livius vagy Vergilius – az emberi viszonyok kiegyensúlyozottságát, a hierarchikus világ elfogadását, például a szülők tiszteletét értették alatta. Révay e klasszikus értelemben használja a szót, szemben a későbbi katolikus szerzőkkel. Ezt támasztja alá a mondatban néhány szóval korábban használt „*detrimentum caperet*” szókapcsolat, mely római kori szövegtörödékből, a *senatus consultum ultimum*, a teljhatalommal való kinevezés részlete. Később, amikor V. Henrik császárról ír, még nyilvánvalóbb jelét adja annak, hogy az ókori apák és fiúk közti kegyességről van szó: „*parentem suum pietatis*”. RÉVAY, *A Magyar Királyság...* 288, 294.

⁴³ „Egyedül arra törekszik, hogy Istent nyugodt lélekkel tisztelje, s hogy keresztény királyhoz méltó tettekkel más embereket is a jámborság iránti vágyakozásra serkentsen”: uo. 297.

⁴⁴ KANDRA Kabos, *A Várad regestrum* (Budapest, SZIT, 1898, reprint: Budapest, Históriaantik Könyvesház, 2012).

⁴⁵ MAGYAR, *Szent László középkori tisztelete* 55.

⁴⁶ Evlija Cselebi útleírásában „Várad várának talizmánjának” nevezte a szobrot. *Evlija Cselebi török világtutató magyarországi utazásai 1660–1664* (Budapest, Akadémiai, 1904) 41.

(A hazánkba látogató lengyel humanista, Paulus Crosnensis Ruthenus *Panegirisz Szent László király emlékére* című verses művében hosszan írt a 16. század eleji Váradról és a király dicsőségéről, alkotása azonban nem tartalmaz motivikus újítást, elsősorban a néphagyományra és a legendára támaszkodik.) A várost nem kímélték a 16. század viharai: 1556-ban meghalt Zabardy Mátyás püspök, a káptalan tagjai szétszéledtek, 1565-ben pedig fanatikus protestánsok a búcsújáráhely elleni felindultságukban feltörték a király márványkoporsóját, és csontjait kiszórták belőle. E támadás következtében a búcsújáráhely elvesztette korábbi kulturális jelentőségét, a térség szellemi és lelkiismereti központjává a „kálvinista Róma”, Debrecen vált, Várad pedig a török közelsége nyomán inkább katonai szempontból vált lényegessé. Noha László intézményes kultusza megszűnt, szimbolikus alakja megmaradt a néplélekben. A Váradon maradt két-három ezer katolikus is igyekezett megőrizni tiszteletét.⁴⁷ Szamosközy István (1570–1612) *Rerum Transylvanarum pentades* című művében leírta, hogy a nép László szobrának tulajdonította a törökök 1598-as vereségét:

Beszélik – ki tudja, igaz-e vagy csak légből kapott koholmány –, hogy a törökök között, amilyen babonás népség, híre terjedt: Szent László király fentebb már említett bronzlova olyat nyerített, hogy még a törökök is meghallották, és az ostromlottak számára örömdetes győzelmet ígérő csodajelként magyarázták. Állítólag ennek lett a következménye, hogy idejében elvonultak az ostromlott vár alól, bár erejük még ki sem merült, csak éppen már nem reménykedtek a vár elfoglalásában.⁴⁸

Az erdélyi Szent László-képről Kerny Terézia írt részletes tanulmányt.⁴⁹ Témanak szempontjából fontos kiemelni, hogy a Magyar Királyságtól elszakadt, a protestantizmus térnyerésének árnyékában élő erdélyi katolikus közösségek nem kerültek kapcsolatba a trienti reformokkal; archaizáló, középkori szenttisztelet terjedt el közöttük, s ebben elsősorban László védelmező funkciója került középpontba, ezt erősítették a csíksomlyói ferencesek is.

Akárcsak korábban Nagy Lajos és Zsigmond idejében, az erdélyi fejedelmi udvarban is kihasználták László reprezentációs erejét. E minőségében először a katolikus Báthory István fejedelemsége idején jelent meg, majd Báthory Zsigmond törökellenes harcai erősítették fel a pogányok ellen küzdő uralkodó képét. A 17. század elején sajátos jelenségnek lehetünk tanúi: László reprezentációja folytatódott a református Bethlen Gábor udvarában is. Ez azt jelenti, hogy a király szimbólumokkal teletűzdelt figurája olyan

⁴⁷ MOLNÁR Antal, *A váradi püspökség a 17. században a püspöki processzusok tanúvallomásainak tükrében*, in *Levéltári Szemle* (2002) 30.

⁴⁸ SZAMOSKÖZY István, *Erdély története (1598–1599, 1603)* (Budapest, Magyar Helikon, 1977) 128.

⁴⁹ KERNY, *Szent László, „Erdély védőszentje”...*

erőt jelentett, amit a fejedelem nem hagyhatott figyelmen kívül. László alakja a protestáns közegben természetesen nem vallási színezetben jelent meg: törvényalkotó és honvédő uralkodót láttak benne. Szent László fejedelmi tiszteletében a politikai megfontolások mellett közrejátszhatott Bethlen humanista szellemiségű udvara is. Háportoni Forró Pál (1570–1624) udvari történetíró Váradról szóló panegyrisében párhuzamba állította a nagy fejedelmet és a szent királyt, kortársa, Bojti Veres Gáspár (1590k.–1640k.) pedig a két uralkodó egyházszervezését méltatta.⁵⁰

Erdély helyzete azért összetett, mert a katolikus lakosság körében olyan archaikus László-kép élt, amelyet nem hatott át a – későbbiekben tárgyalt – barokk gondolkodás, ellenben mint uralkodói mintakép alakja „felekezeten átívelő” lett. Ha az ország keleti pontjából áttekintünk a nyugati határon túlra, a császári fővárosba, akkor egészen másfajta, de hasonló alapokon nyugvó reprezentációt lehet felfedezni. A Bécsi Egyetem magyar nemzetének, vagyis a *natio Hungaricának*⁵¹ 1404 óta volt patrónusa Szent László. Égi születésnapján (június 27.) minden évben ünnepséget tartottak, melynek részét képezték az egyetem hallgatói által tartott beszédek. A 16. század második felétől a László-ünnepségek jelentőségének felértékelődését látjuk, mivel elősegítették a teljes bécsi magyarság összekovácsolását.⁵² Az ünnepség egyik központi részét képező orációt a Szent István-székesegyházban tartotta meg egy-egy, a prokurátor által kiválasztott diák.

A jezsuita tanárok által írt beszédeknek⁵³ nagy szerepe volt a magyar arisztokrácia kapcsolatépítésében és nyilvánosságteremtésében, emellett a magyar szent példáját állították a fiatalság elé. Jelentőségüket az is mutatja, hogy 1632-ben, amikor az ifjú Zrínyi Miklós volt a szónok, II. Ferdinánd király és Lipót főherceg egész udvartartásával jelen volt az ünnepségen.⁵⁴ A beszédek címzettjei gyakran az uralkodók voltak, sőt a leírt változatokat aztán az udvari nyomdákban kinyomtatták az állami propaganda és egyházi reprezentáció, valamint a jezsuita hittérítés segítésére.⁵⁵ A 17. századi beszédek két gyűjteményes kiadásban jelentek meg: Ignatius Franciscus Xaverius

⁵⁰ Uo. 267–268.

⁵¹ A *natio* a magyarokon túl magában foglalta az akkor Magyarországon élő egyéb etnikumokat (pl. szlovákok, szlovének stb.), valamint a lengyeleket, a cseheket és a poroszokat is. SZÖRENYI 80.

⁵² Az ünnepségeken az egyetemi diákságon kívül rendszeresen részt vettek a pázmániták és a bécsi arisztokrácia tagjai is, vagyis a császárváros teljes magyarsága. FARKAS 11–38.

⁵³ A beszédek az egyetem tanárai írták, nem a hallgatók, ezek elmondása kitüntetés volt, ennek megfelelően a jezsuiták politikai nézetei jelentek meg bennük.

⁵⁴ FARKAS 14.

⁵⁵ PAPP 177–180; a jezsuiták László-tiszteletére lásd: KERNY Terézia, *Szent László és a magyar szentek tisztelete a jezsuitáknál (1550–1630)*, in *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig* (szerk. Szilágyi Csaba; Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2006) 424–442.

Cetto 39 beszédet tartalmazó összeállítása 1693-ban jelent meg, míg a 18. század végén Jankovich Miklós bibliofil állított össze egy orációgyűjteményt.⁵⁶

Az utóbbi évtizedben több kimerítő tanulmány született⁵⁷ az egyes orációk elemzéseivel, így a jelen írásban ezek alapján csak az alapvető tendenciák átfogó jellemzésre szorítkozom. A beszédek a László-hagyomány teljes spektrumából táplálkoztak, a krónikáktól kezdve a ferences sermókon át a legendáig. Az orációk műfaji sajátossága miatt új elemek beemelésére kevés lehetőség nyílt, a beszédek íróival szemben a korábbi történetírói munkák felhasználása volt az alapvető követelmény.⁵⁸ A szerzőknek a széles forrásválaszték következtében számos tulajdonság állt rendelkezésükre, annak függvényében válogattak közöttük, hogy éppen mit kívántak hangsúlyozni a király életéből.⁵⁹ Egy-egy beszéd mindig csak egy tulajdonságot emelt a középpontba, köréje szerveződött az üzenete. László alakja az évtizedek során ennek következtében különböző formákat vett fel, de alapvetően mindig a jezsuita történelemfelfogást tükrözte.⁶⁰ A 17. század közepén a kegyes, gyógyító, hős király alakja állt előtérben, aki stabilizálja az országot és békét hoz a barokk pietas gondolatának megfelelően. Az 1634-ben elhangzott *Rex Miles* című beszéd az uralkodót a lovagkirályság tökéletes megtestesítőjeként festette le, kiemelte személyes bátorságát és hadvezetési képességeit. A beszéd írója a király hadi erényeit eltúlozva festette le, ahogyan fogalmazott: „Dáciát Magyarországhoz csatolta, Illiricumot meghódította, Dalmatiát legigázta, a Sarmaták országába nyomult, a ruténeket megalázta, a kunokat megsemmisítette.” Ám – amint Farkas megállapította – nem egy középkori lovagkirály elevenedik meg előttünk, hanem a kor követelményeinek megfelelően viselkedő modern hadvezér: katonáival együtt szenved a időjárás viszontagságait, éhez, fárad.⁶¹ Az 1670-es évektől azonban egyre harciasabb hangot ütöttek meg a beszédek, s egyre hangsúlyosabb lett a kereszténység védőbástyája toposz, a pogányok elleni harc, mely során László Krisztus katonájaként, keresztes vitézként tűnt fel. E beszédek arra próbálták sarkallni I. Lipót, hogy ne a francia háborúkkal legyen elfoglalva, hanem a török kiűzésén fáradozzon, hiszen Magyarország nem közönséges ország,

⁵⁶ FARKAS 14–16.

⁵⁷ MADAS, *Szent László, a bécsi...*; PAPP; SZÖRÉNYI; SZELESTEI, *17. századi orációk...*; FARKAS.

⁵⁸ SZELESTEI, *17. századi orációk...*

⁵⁹ Madas Edit rávilágított, hogy gyakran olyan elemek adták a beszédek magvát, melyeket kissé átszerkesztve más szentek ünnepein is alkalmazni tudtak, tehát nem László-specifikus jellemvonásokról lehet beszélni. MADAS, *Szent László, a bécsi...* 85–92. Azonosság vehető észre pl. a katonaszentekkel, Szent Györggyel és Szent Mártonnal. SZELESTEI, *17. századi orációk...* 171; SZELESTEI, *Prédikálás...* 58.

⁶⁰ Uo. 26, 32.

⁶¹ FARKAS 20.

hanem Archiregnum, a magyar király pedig Szent István és Szent László örököse, Archirex.

Az egyetemi orációk összességében a középkori katonakirály alakját emelték ki, ami érthető, hiszen a birodalom fővárosában László alakjának politikai töltete volt: az uralkodó erős katonaként, politikusként, kiváló kormányzóként, valamint a hit védelmezőjeként magasodott, példát szolgáltatva a barokk kor emberének, s így kívántak a kor Habsburg uralkodói is feltűnni. Az uralkodói reprezentáció mellett a magyar rendi politika törekvése is e képnek az erősítését szorgalmazta, hiszen ezen keresztül próbált nyomást gyakorolni a bécsi udvarra a török háborúk folytatásának ügyében. A művelt úri körökben ismerték a humanista krónikákat, azokat használták forrásul. Ebben a közegben kevésbé volt fontos a király személyes hite, mély istenkapcsolata. László ájtatos alakját a népi vallásosság konzerválta és őrizte meg.

KATOLIKUS SZERZŐK A 17. SZÁZADBAN

A hazai barokk történeti irodalom kezdeteinél meg kell említeni a „magyar Liviust”, Istvánffy Miklóst (1538–1615), a késő humanista krónikairodalom egyik kimagasló művének, a *Regni Hungarici historiá*nak a szerzőjét. Művében Mátyás halálától saját koráig tárgyalta az eseményeket. Ezen időbeli lehatárolásból fakadóan László alakja csak érintőlegesen került említésre írásában: Werbőczy István szájába adott szavakban tűnik fel a szent király, aki „az kunokat és tatárokat s egyéb idegen népeket, kik az Pontus-tenger mellett laktanak, s kik számtalan sok néppel Magyarországot pusztították, néhány ízben mind egy lábíg eltörölte”.⁶² Részletesebben foglalkozik Lászlóval Pethő Gergely (1570k.–1629) *Rövid magyar krónika* című annalesében. A horvátországi főkapitány nagy népszerűsége szertevő művében a hunok Pannoniába való betörésétől saját koráig mutatta be az ország történetét. Írásához felhasználta Bonfini és Thuróczi krónikáit, de beépítette Tinódi Sebestyén, Istvánffy, sőt Heltai Gáspár munkáit is.⁶³ A szerző, maga is katonamester lévén, a hadi eseményekre fókuszált műve írásában, amit jól

⁶² BENITS Péter, *Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája. Tállya Pál XVII. századi fordításában I/I* (Történelmi Források I) (Budapest, Balassi, 2001) 198–199.

⁶³ ORLOVSKY Géza, *Pethő Gergely, gersei*, in *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon IX* (szerk. Kőszeghy Péter – Tamás Zsuzsanna; Budapest, Balassi, 2009) 164.

⁶⁴ László vallásosságáról csupán halálakor tett említést: „Ez igen jámbor, Isten féltő Szent Eletű, és igazság szerető, Vitéz fejedelem vala.”, illetve „kinek szentségét sok jelek és csudák bizonyították meg hólta után”: PETHŐ Gergely, *Rövid magyar cronica, sok rendbéli fő históriás könyvekből...* (RMK I.955) (Bécs, Cosmerovius Mátthé, 1660) 48, https://library.hungaricana.hu/hu/view/RMK_I_0955/?pg=6&layout=s (2022.04.13.).

mutat az egyes uralkodókról szóló fejezetek címe is (pl. László király hadai). Olyannyira igaz ez, hogy Salamon és a hercegek polgárháborújából a kemeji és a mogyoródi csatákat emelte ki, de Vác – mely a korábbi krónikákban a fegyveres küzdelem csúcspontját jelentette, szimbolizálva László szentségét és Géza uralmának jogosságát – csak gyülekezőhelyként szerepel. Pethő nem dramatizálta az eseményeket, mindazonáltal elmondható, hogy László alakja ismét felértékelődött az 1060–1070-es évek tárgyalásakor: Salamon minden hadjáratánál a királyt a hercegek társaságában említette, mintha hárman uralkodtak volna. A leányrabló kunnal való küzdelemben pedig László ismét hős vitézként jelent meg: „a’ Herczeg el ére, és a’ Halábárdal lé veré a’ lóról, a’ Kun azért gyalog Uijób harczt kezdé a’ Herczeggel, de ottis meg győzzeték, és feje véteték a’ kunnak.”⁶⁵ Eltűnt a protestáns krónikákban feltűnő relativizálás: szó sincs arról, hogy a herceg hátulról támadt, vagy hogy a kun leugrott a lóról, hogy szemtől szemben vívhasznak.

A krónika a kunok felett aratott diadalokat új aspektusból mutatta meg: nem László csatatéri vitézségéről beszélt, hanem annak következményeiről. Mint írta: „László pedig nagy praedával vissza tére Budára”, később pedig: „Azért az Király nagy njerességgel, sok fő Kun rabot hozván magával meg tére Magyar Országba.”⁶⁶ Ez egy sokkal korszerűbb harcos király képe, már nem a hős lovagé, hanem a győzedelmes uralkodóé, aki triumphust tart fővárosában.⁶⁷ Természetesen nem tűnt el teljesen László fizikai ereje sem: tovább élt az a toposz, miszerint személyesen ő ölte meg a harmadik kun sereg vezérét, Ákost. Emellett azonban fontosabb volt annak hangsúlyozása, hogy László „okos és ravasz had viselő fejedelem”. A krónika külön érdekessége, hogy az első keresztes hadjárat említésénél azt emelte ki, hogy II. Orbán a törökök ellen indított hadjáratot.⁶⁸ Mikor a király halálához és életének összefoglalásához ért, érdekes módon nem részletezte a csodákat, éppen csak említette őket, és nem szentségének bizonyítását hangsúlyozta. Sokkal fontosabb volt számára Lászlót nagy államférfiként bemutatni, aki tiszteletet vált ki utódaiból és a népből: „holott [Váradon] mastis egy érczből öntetett és aranyazot nágy lovon ülven, égészszén fön áll igen szép aranyason az képe. Ez töb, embereket, magassággal az vallával folyul hallad vala”, illetve

⁶⁵ Uo. 44.

⁶⁶ Uo. 46.

⁶⁷ Ez a fogalmazásmód folytatódik a többi hadjárat esetén is, az oroszok például „meg alázták magokat a’ Király előtt, és meg hódulának néki”: uo. 47.

⁶⁸ Noha a szerző nem tesz történelmileg hiteltelen megállapítást, hiszen a hadjáratot a szeldzsuk törökök ellen hirdették meg, egyértelmű, hogy nem erről van szó, hanem az oszmánokra utalt, így politizálta át László alakját.

„ennek a' képét verik az Magyar Ország arany forintokra mind é máy napig való Királyok”⁶⁹

Az első magyar katolikus egyháztörténet szerzője a Rómában élő jezsuita Inchofer Menyhért volt (1584–1648). Nagy sikerű alkotása, az *Annales ecclesiastici regni Hungariae* 1644-ben látott napvilágot az Örök Városban. Művének csak az első kötete jelenhetett meg, ebben 1059-ig tárgyalta hazánk történetét, a későbbi részek csak kéziratban maradtak meg, s a mai napig nem jelentek meg nyomtatásban. (Lászlóról a második kötetben esik bővebben szó, mely az 1059 és 1109 közötti eseményeket örökítette meg.) Inchofer nagy újítása volt, hogy tudományos igényű prózai műben Szent István mellett elsőként kapcsolta össze Lászlóval is a Patrona Hungariae-kultuszt,⁷⁰ sőt azt írta, hogy államalapító királyunk után László másodjára is felajánlotta az országot Szűz Máriának, vagyis István mellett Lászlót is sikerült integrálnia a barokk kori nemzetközi Mária-kultusz rendszerébe.⁷¹ Inchofer alkalmazta elsőként az országra a Regnum Marianum kifejezést, és ezzel a gesztussal László egyfajta „második államalapítónak”, István párjává lépett elő. A kettejük közti párhuzam nyilvánvaló: mindkét uralkodó véres polgárháború árán lett király (István a pogány Koppány, László az „idegenszívű” Salamon ellen), mindketten sokat tettek az egyház bővítéséért, biztonságot teremtettek az országban, egyaránt felajánlották az országot Máriának, törvényeket hoztak. Inchofer művéből sarjadva nagy hagyománya lett László és Mária összekötésének. Hevenesi Gábor jezsuita szerzetes (1656–1715) jelentős, *Régi magyar szentség* című művében (1692) szintén összekapcsolta László alakját a Magyarok Nagyasszonya-tisztelettel, a király ábrázolásánál kiemelte, hogy rendszeresen kardjának markolatára volt fűzve a rózsafüzér, noha az akkoriban még nem is terjedt el ma ismert formájában.⁷² Alkotása sok kiadást ért meg, számos más műnek szolgált alapul. A Regnum Marianum gondolatkör először a törökök elleni harcban kapott nagy jelentőséget, majd a 18. század elejétől a rendi politizálás fontos elemét képezte.⁷³

⁶⁹ PETHŐ, *Rövid magyar cronica* ... 48.

⁷⁰ László és Mária összekötése nem volt teljesen ismeretlen korábban sem, mint ahogyan azt a Magyar Anjou-legendárium (1320/1340k.) vagy az 1480 körül ismeretlen szerző tollából keletkezett, Peer-kódexben megjelent Szent László-ének is bizonyítja: Mária választott vitézének nevezte a királyt, sőt már ott is megjelent az országfelajánlás megújításának motívuma. GÉCZI János, *A rózsza és jelképei. A reneszánsz* (Budapest, Gondolat, 2008) 28–29; TÜSKÉS Gábor – KNAPP Éva, *Magyarország – Mária országa. Egy történelmi toposz a 16–18. századi egyházi irodalomban, in Irodalomtörténeti Közlemények* (2000) 583.

⁷¹ KERNY Terézia, *Szent László hódolata Szűz Mária előtt (XIV–XIX. század)*, in *Ghesaurus. Tanulmányok Szentmártoni Szabó Géza hatvanadik születésnapjára* (szerk. Csörsz Rumen István; Budapest, rec.iti, 2010) 515–516.

⁷² E gesztus is kapcsolatot jelentett László és a barokk kor között: a lepantói csata idején V. Piusz pápa elrendelte az olvasó imádkozását, a keresztény seregek pedig valóban ráfűzték azt kardjukra. Erre tett utalásával Hevenesi politizálta Lászlót: a pogányok elleni harc hőisévé tette.

⁷³ WACZULIK Margit, *A magyar barokk vallásos nemzeti identitásának kialakulása, in Regnum.*

A barokk kori Szent László-ábrázolás nagylélegzetű összefoglalását végezte el a győri jezsuita kollégium rektora, Tarnóczy István (1626–1689). A *Rex admirabilis, sive vita S. Ladislai Regis Hungariae historico-politica, ad Christianam Eruditionem Elogiis Theo Politicis illustrata* 1681-ben jelent meg Bécsben.⁷⁴ A mű megtartotta a hagyományos szentéletrajzok szerkezetét: főszereplőjének életéből történeti elemeket emelt ki, illetve szentségét alátámasztandó, földi életében és halála után történt csodás megnyilvánulásokat idézett meg, valamint egy-egy követendő jellemvonásáról írt méltatásokat (elogium). A *Vita S. Ladislai Regis...* a szerző három fontos szentéletrajza (István, Imre, László) közül a leghosszabb, majdnem annyi elogiumot tartalmaz, mint a másik kettő együttesen. Mindegyik fejezetéhez készült díszes metszetlap, részletes elemzésüket Borossay Katalin készítette el. Tarnóczy alkotásának különleges helyét a László-kép változásának vizsgálata során az adja, hogy a szerző célja a különböző forrásokból származó történetek és témák rendszerezése volt, ehhez pedig számos korábbi művet használt fel, összegezte azokat. Korábbi két szentéletrajzához csupán Inchofer krónikáját kellett átdolgoznia, e kötethez azonban az már nem volt elegendő, hiszen abból a László életét taglaló rész nem jelent meg. Emiatt saját maga volt kénytelen elvégezni a kutatómunkát, összevetni a forrásokat, Borossay szóhasználatával élve, folytatta azt a munkát, amit István és Imre esetében Inchofer. Tarnóczyra a legnagyobb hatással Bonfini tizedei voltak, erre utal, hogy helyenként szövegszerű átvételeket is alkalmazott. A csodás elemeket a legendából nyerte.⁷⁵

Mivel a mű a krónikai hagyomány mellett nagyban épített a legendára (sőt beemelte a prédikációs irodalmat is), László életszentségéhez képest visszaszorult harcos volta, ugyanakkor jelentősebb maradt, mint a sermók esetében: egyfajta arany középúton áll a két motívum tekintetében. László hadjáratait (Salamon, a betörő kunok vagy a környező népek ellen) az ötvenből tizenkét elogium tárgyalja. Ehhez hozzá lehet venni azt a négy fejezetet, melyek a kereszténység védelmezőjeként, hős vitézként ábrázolják (testi erejének dicsőítése, illetve a keresztes hadjárat története). Erényeit tizennégy elogium taglalja. Ezek középpontjában testi és lelki adottságai, szerénysége (akarata ellenére lesz király, elutasítja a császárságot), testvéri odaadása (nővére erényének védelmezése), könyörületessége (özvegyek, árvák, betegek pártfogója), személyes hite és egyházalapításai állnak. A mű közepén két fejezet szól haláláról és mennybemeneteléről. Az életében tett és halála után a sírjánál történt csodákat tizennyolc elogium taglalja, a hadjárataihoz kapcsol-

Egyháztörténeti Évkönyv 5 (1942–1943) 730–731.

⁷⁴ A mű részleteit (a rézmetszetekhez kapcsolódó töredékeket) Borossay Katalin fordította le. A mű teljes fordítása a jövő feladata.

⁷⁵ BOROSSAY 103–104.

lódó csodákról (seregének táplálása, vízfakasztás, kővé vált pénz), a sírjánál történő gyógyulásokról, a szekércsodáról, illetve a szentté avatását kísérő égi csodáról írt.

Ebből a rövid áttekintésből kitűnik, hogy a harcos, erényes uralkodó és a szent alakja közel egyensúlyban van a műben. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy László nemcsak katonaszentként, nemcsak a pogányok ellen harcoló hős királyként, hanem mint a barokk pietas tökéletes megtestesítője jelenik meg. A pietas két legfontosabb eleme az imádság és a felebaráti szeretet. Négy elogiumban is központi szerepet kap László elmélyült imája, böjtölése, virrasztása, s ami még ennél is fontosabb, Tarnóczy kiemelte, hogy imái meghallgatásra találtak.⁷⁶ Bensőséges istenkapcsolatának kiemelését szolgálta az utolsó fejezetben szereplő állítás, mely szerint nőtlen és szűz volt⁷⁷ – ami egy uralkodó esetében politikai okokból nem erény, ugyanakkor a motívum régi hagyományra vezethető vissza.⁷⁸ Tarnóczy itt Bonfinire hivatkozik, aki szerint elképzelhető, hogy László a papságra vágyott, s gyermektelen volt, ám a későbbiekben mégis megemlítette feleségét és leányát. A *Vita S. Ladislai Regis...* ezzel szemben a teljes 26. elogiumot László aszkéta életének szentelte. Ez fontos változást jelentett alakjának ábrázolásában. Ahogy Miklós Péter leírta, a 12. századtól kezdve kétféle királyszentípus hagyományozódott: a vallásos papkirály és a népet és egyházát védelmező athleta Patriae. László mindig az utóbbi gondolati körben létezett, ám alakja Tarnóczynál kifejezetten közel került a papkirály képéhez, pontosabban egy olyan papkirályéhoz, aki olykor kénytelen kardot ragadni ellenségei acsarkodása miatt. Az, hogy László Szent Imréhez hasonló alakot ölt, nem véletlen: a papkirályok alakja akkor erősödött meg, amikor az egyház megújítását, megtisztítását szorgalmazó vallási mozgalmak értékrendje került előtérbe,⁷⁹ legyen szó a gregorián reformról vagy éppen a barokk korról. A prédikációk esetében értelemszerű a király pietasának hangsúlyozása, ám itt mégis ki kell emelni, hogy korábban a krónikákban nagy államfőként megjelenő legfontosabb katonaszentünk egy ilyen átfogó és nagy terjedelmű (közel ötszáz oldalas) életrajzban elsősorban hívóként tűnik fel, aki nem is akar király lenni,⁸⁰ csak teljesíti a rábízott isteni feladatot.

⁷⁶ KÓNYA 61.

⁷⁷ „Junxit regna regnis,/sed sine conjugio/semper virgo”: TARNÓCZY, *Rex admirabilis, sive vita S. Ladislai Regis Hungariae historico-politica, ad Christianam Eruditionem Elogiis Theo Politicis illustrata* (Bécs, Cosmerovius, 1681) 487.

⁷⁸ MIKLÓS Péter, *A monarchizmus és a tisztaság erénye Szent Imre herceg legendájában. Kultuszának eszmétörténeti hátteréhez*, in *Aetas* (2002) 4/89–96.

⁷⁹ Uo. 93.

⁸⁰ Ismét megjelenik a motívum, hogy László nem akarta elfogadni a királyságot, hiszen szerény, szent életre vágyott. Míg a korábbi krónikákban csak annyi szerepelt, hogy szívesen lemondott volna Salamon javára a trónról, itt a II. elogium úgy fogalmaz, hogy többször is átengedte volna a trónt, ha az előkelők meg nem akadályozzák. TARNÓCZY 13–18.

Vallásos és aszketikus élete mellett embertársai iránti kegyességével érdemelte ki a trónt, amint ezt a harmadik elogium ki is emelte.⁸¹ Az uralkodói erények között feltűnik a jótékonyság, az igazság, a kedvesség, a bőkezűség és az irgalom: a barokk felfogásban ezek a koronás fő legfontosabb tulajdonságai. Mint láttuk, a régebbi szövegekben nagy hangsúlyt kapott László vitézsége, testi alkata is. Ez utóbbi az első elogiumban tűnik fel, ugyanúgy, ahogy a korábbi szövegekben is megjelent kegyessége. Tarnóczy írása betetőzte a László-kép kibontását: eszerint László a legtokéletesebb szentje a magyar történelemnek, benne egyesül minden olyan tulajdonság, ami nagygyá tette a „szent királyok nemzetségét” s így az országot. Államszervező és igazságos kormányzó, mint István, papkirály és aszketikus életet él, mint Imre, sőt kegyessége és jótékonyága párba állítható a kor egyik legnépszerűbb magyar szentjével, Erzsébettel is.⁸²

ÖSSZEGZÉS

A László-kép változásait vizsgálva megállapítható, hogy a Mátyás reneszánsz udvarában keletkezett Thuróczi János- és Antonio Bonfini-féle történeti munkák, valamint ezeken keresztül közvetve az Árpád-kori eredetű *Legenda S. Ladislai* jelentős hatást gyakoroltak a 16–17. századi irodalomra. Thuróczi *Chronica Hungarorum*a *Képes Krónikából* vette át a vizsgált szakaszt, így a mű egyfajta hídszerepet játszott a középkor és a reneszánsz között: László lovagi, harcos mivoltát hangsúlyozta, aminek akkor már közel százötven éves hagyománya volt a királyi udvarban. Királyi szentsége elsősorban az égi jelek értésében nyilvánult meg. Bonfini „tizedei” megírásakor használta Thuróczit, de kiegészítette a 12–13. századi legendával, ennek hatására nagyobb hangsúlyt kapott László életszentsége: megemlítette csodáit, a szentté avatásokat, bizonyos mozzanatokban a király már-már alter Christusként tűnt fel, ugyanakkor továbbra is a király lovagsága állt a középpontban. Bonfini művének kiemelt jelentősége volt, szinte minden később tárgyalt szerző merített belőle.

A protestáns szerzők számára nagy kihívást jelentett a Lászlóhoz való viszonyulás, hiszen egyrészt nagy és dicső király, másfelől szent volt. Ezt a di-

⁸¹ „Creatus in Regem, omnia boni Principis officia explevit: beneficentia in egentes, comitate, Justitia, ac Liberalitate eminebat. In examinandis judicijs non tam judicare, quam judicari sibi magis terribile judicium imminere credebatur, quam bis, que ad eo judicabantur, haec misericordia leniebat”: TARNÓCZY 20.

⁸² Szent Erzsébet kora újkori tiszteletéről lásd: BITSKEY István, *Szent Erzsébet a kora újkori magyar irodalomban*, in *Debreceni Szemle* (2008) 2/214–222; SZÜCS Kata Ágnes, Árpád-házi Szent Erzsébet és Portugáliai Szent Erzsébet hagiográfiája. A kora újkori szentkultusz kutatásához (PhD értekezés; Szeged, 2019).

lemmát úgy hidalták át, hogy nem László személyét kritizálták, hanem történeteinek keresztül az egyházat, a király köré szőtt kultuszt támadták. Bencédi Székely István világkrónikájában László hadi tettei álltak a középpontban, ugyanakkor alakja kevésbé felelt meg a lovagi ideálnak. Heltai Gáspár *Krónika az magyaroknak viselt dolgairól* című művéhez Bonfini-t használta fel, viszont a legendai részeket kihagyta. A király harctéri kiválósága, testi ereje és lovagsága háttérbe szorult, ehelyett dicső hadvezérként, ellenséges királyokat legyőző diadalmas uralkodóként jelent meg. Erkölcsös és Istennek tetsző életet élő uralkodó volt, de profetikussága háttérbe szorult: a szerző elvetette azt a képzetet, hogy krisztusi alak lenne, és egyenesen Isten vezetére. Ehelyett adakozó, ájtatos, kegyes királyként ábrázolta, ugyanakkor jellemét erősen árnyalta, például Salamon elfogásának elbeszélésénél kifejezetten ellenszenvenessé tette. Révay Péter elbeszéléseiből kihagyta a király csodáit és szentségét, de Isten kedveltjeként Lászlót tartotta az eszményi uralkodónak, elsősorban hazaszeretete és a Szent Korona tisztelete miatt. A harmincéves háború viharai közt Lászlóból béketeremtő uralkodó vált.

Erdélyben sajátos kultusza alakult ki Lászlónak, váradi sírja búcsújáróhely volt, ottani lovasszobráról azt tartották, hogy megvédelmezi a várost, s egész Erdélyt. Az erdélyi katolikusokat nem érték el a trienti reformok, így szenttisztületük is archaikus maradt. László szentségét és alakját elsősorban a népi kultúra őrizte meg, ugyanakkor feltűnt reprezentációs mintaként is a Báthoryak idején, később pedig e minta tovább élt a református fejedelmek udvarában is. Lászlót e formájában törvényalkotó és törökellenes, honvédő királyként tisztelték, hasonlóan a másik uralmi központhoz, Bécshez. Az ünnepnapján elmondott egyetemi orációkban jezsuita szellemiségű reprezentációs szándék jelent meg. László – csakúgy, mint Erdélyben – mintául szolgált a koronás fők számára. A 17. század közepén kegyes, békét teremtő uralkodóként jelent meg (mint Révaynál), majd az 1670-es évektől a kereszténység védőjének, Krisztus katonájának alakját öltötte fel. Csodái és vallássossága a háttérbe szorult, a törökellenes harc szimbóluma lett.

A bécsi orációkhoz hasonlóan Pethő Gergely *Rövid magyar krónikájában* is korszerű katonakirályként ismerhetjük meg, nem pedig középkori lovagszentként. László elsősorban nem csatateri vitézségével tűnt ki, hanem mint győzedelmes uralkodó, triumfálva. A szerző nem szentségét hangsúlyozta, hanem államférfiúi mivoltát. A kereszties hadjárat hagyományát pedig egyenesen úgy mutatta be, hogy László a törökök ellen kívánt vonulni. Inchofer Menyhért nagy újítása az volt, hogy az énekes hagyományban már korábban megjelent országfelajánlási motívumot történeti krónikába foglalta. *Annales*-ében megemlítette László országfelajánlását, ezzel integrálta alakját a kor nemzetközi Mária-kultuszába. László és a Regnum Marianum gondolatának összekapcsolása révén megerősödött a király „nemzeti szentsége”, s a 17.

század rendi politizálásának fontos szimbóluma lett. A korabeli László-kép nagy összegzője Tarnóczy István volt, aki *Rex admirabilis...* című szentéletrajzában összedolgozta a különböző forrásokat és témákat. Írásában László harcos alakja kevésbé került előtérbe, a mű közel kétharmadában a király erényeit és csodáit taglalta. László a barokk pietas tökéletes megtestesítője volt: több történet mutatta be imádkozás, illetve özvegyek, árvák és betegek segítése közben. A *Rex admirabilis...* Lászlója a „legtökéletesebb” szent: államszervező és igazságos, mint István, nőtlen és szűz, mint Imre, valamint játékony, mint Erzsébet. Az athleta Patriae alakból egy vallásos papkirály vált, aki kötelességtudatból vállalta az uralkodás terhét, s országa boldogsága érdekében kénytelen volt kardot ragadni.

László ábrázolása tehát két irányba indult el. Hős lovagból dicső hadvezérré vált, aki országát védelmezi a pogányok ellen és isteni kiválasztottból hitbuzgó uralkodó lett, olyan személy, akit példaként lehet állítani a hívők elé. Nem az égi jelek értésében, hanem az imádságban és a felebaráti szeretet gyakorlásában emelkedett ki. Azon az alapvető különbségen kívül, hogy a protestáns szerzőknél elsősorban a katona László került előtérbe, míg a katolikusoknál a barokk szellemiségében egyre inkább teret nyert az ájtatos király képe, elmondható, hogy nem a felekezetek között húzódott a határ. Pethő krónikája megírásához felhasználta az unitárius Heltai, Tarnóczy az evangélikus Révay műveit, Erdélyben a református fejedelmek elfogadták László kiemelt kultuszát, fel is használták azt. Sokkal szembeötlőbbek az általános változások: László alakját mindig aktualizálták az adott pillanat újabb és újabb politikai igényeinek megfelelően. A 16. században még elsősorban a középkori katonakirály-szemlélet érvényesült, a harmincéves háború alatt a béketeremtő uralkodó képe jelent meg, a török kiűzése körül pedig a pogányokat legyőző királyé – felekezetektől függetlenül. Ezt a két hagyományt és a népi vallásosságban konzerválódott szentséget foglalta össze egy műben Tarnóczy István.

*

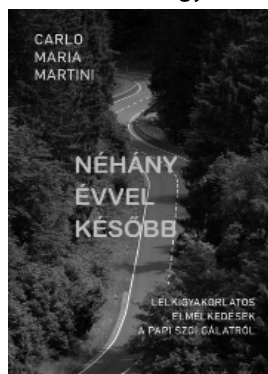
Elmondható, hogy bár észrevehető hangsúlybeli különbségek mutatkoztak az egyes felekezetek László-képei között, mégis jelentősebbek az ezek fölött álló tendenciák, melyek egyaránt hatottak a katolikus és a protestáns múltértelmezésre. A konfesszionális nemzeteszmék eltéréseit már a 17. század során kezdte elhalványítani egy általános nemzeti múltértelmezés, melyből a későbbi századokban fokozatosan alakult ki a mai értelemben vett, felekezeti hangsúlyai ellenére egységesülő nemzeti gondolkodás.

Carlo Maria Martini

NÉHÁNY ÉVVEL KÉSŐBB

Lelkigyakorlatos elmélkedések a papi szolgálatról

Martini bíboros több mint száz fiatal papnak tartott lelkigyakorlatot, arra hívva őket, hogy tekintsenek vissza a szentelésük óta eltelt évekre, és me-

rítsenek erőt az előttük álló feladatokhoz. A bíboros azonban a lelkigyakorlat által – akarva-akaratlanul – nem csupán a papokhoz, hanem minden keresztény emberhez szól. Szavai segítségünkre lehetnek abban, hogy újraértelmezzük jelenlegi helyzetünket, s felülvizsgálva az eddig megtett utat, felkészüljünk az újabb szakaszokra. S bár első sorban a fiatal papok hivatástudatának megerősítése a célja, a sorok között magunkra ismerhetünk, a saját hivatástudatunk is megerősítést nyerhet.

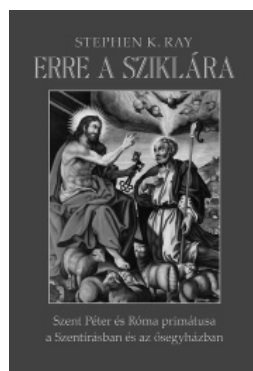
128 oldal, puhafedeles. Ára: 1600 Ft

Stephen K. Ray
ERRE A SZIKLÁRA

Szent Péter és Róma primátusa a Szentírásban és az ősegyházban

A Katolikus Egyház kétezer éves történetében az egyik legtöbbet támadott hit-tétel Péter apostol és a római Szentszék primátusa. A szerző, Stephen K. Ray a baptista egyház bibliatudósaként katolizált, így jól ismeri a témával kapcsolatos protestáns álláspontot, s könyvében ugyanazzal az alaposággal és logikus érvelési móddal védelmezi a katolikus tanítást, ahogyan az evangéliumi-nak nevezett felekezetek támadják azt. Arra törekszik, hogy magát a Bibliát, az apostoli hagyományt és a keresztény közösség első évszázadainak tanúságtételét összegyűjtve rámutasson, hogy a protestánsok hogyan értelmezik másként a Szentírást és a történelmet. Könyve a rendelkezésre álló források közül a legteljesebb gyűjteményt tartalmazza a szentírási és patrisztikai idézetekből Péter elsőbbségével és a pápai hivatallal kapcsolatban, így bőséges anyagot kínál a katolikus tanítás szilárd megalapozásához és az ellen-vélemények megcáfolásához.

276 oldal, puhafedeles. Ára: 4600 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda
1364 Budapest, Pf. 277. • TELEFON: 318–6957
szitkonyvek.hu